

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра логопедії та спеціальних методик

Кваліфікаційна робота

з теми:

**«ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ДИСЛЕКСІЇ У ДІТЕЙ
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ»**

Виконала здобувачка групи SoL3-M22z
ОП Спеціальна освіта (Логопедія)
спеціальності 016 Спеціальна освіта
спеціалізації 016.01 Логопедія
Каріна РЕВУРКО

Керівник: **Алла СІМКО**,
кандидат психологічних наук, доцент

Рецензент: **Віталій СПІВАК**,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи

Кам'янець-Подільський – 2023 рік

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРИТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМ ЧИТАННЯ	9
1.1. Аналіз психофізіологічних механізмів процесу читання як однієї з форм письмової мови.....	9
1.2. Визначення та сутність дислексії.....	16
1.3. Виявлення схильності до дислексії у дошкільників.....	31
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ МОВЛЕННЯ, СЛУХО-МОВЛЕННЄВОЇ ПАМ'ЯТІ ТА ДЕЯКИХ НЕВЕРБАЛЬНИХ ПСИХІЧНИХ ФУНКЦІЙ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	37
2.1. Організація, матеріали та методи дослідження.....	37
2.2. Дослідження усного мовлення	42
2.3. Дослідження слухо-мовленнєвої пам'яті та зорового гнозису	55
РОЗДІЛ 3. АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ УСНОГО МОВЛЕННЯ, СЛУХО-МОВЛЕННЄВОЇ ПАМ'ЯТІ ТА ДЕЯКИХ НЕВЕРБАЛЬНИХ ПСИХІЧНИХ ФУНКЦІЙ	63
3.1. Аналіз результатів дослідження мовлення у дітей дошкільного віку	63
3.2. Аналіз результатів дослідження слухо-мовленнєвої пам'яті та зорового гнозису.....	77
ВИСНОВКИ	87
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	88

ВСТУП

Актуальність дослідження. Інтерес до проблем раннього виявлення, попередження та корекції специфічних порушень читання (дислексії) у дітей зумовлений тим, що читання як діяльність відіграє важливу роль у житті людини: воно стимулює його психічний розвиток, забезпечує загальноосвітню підготовку, впливає на формування особистості.

В останні роки у наукових працях, присвячених дослідженню порушень читання у молодших школярів, зазначається, що дислексія є наслідком недостатньої сформованості функціональної основи читання, тобто вербальних та невербальних вищих психічних функцій, що забезпечують становлення даної навички (О. Корнєв, Р. Лалаєва, Є. Соботович, Н. Старжинська, Т. Філічова, Р. Gardner, В. Hornsby, Т. Miles, Р. Ott, М. Snowling та ін.). До психічних функцій, що лежать в основі формування навички читання, вчені відносять усне мовлення (його фонетико-фонематичну сторону та лексико-граматичний лад), просторові уявлення, зоровий гнозис, зорово-моторну координацію, сукцесивні операції, слухомовну та зорову пам'ять (Л. Бартенєва, А. Винокур, Н. Гаврилова, Н. Голуб, О. Гопіченко, Е. Данілавічюте, Л. Єфіменкова, О. Корнєв, Р. Лалаєва, Р. Левіна, І. Садовнікова, А. Семенович, Е. Симерницька, Л. Спірова та ін.). Дослідниками особливо підкреслюється, що становленню навички читання перешкоджає сукупність порушень зазначених психічних функцій, оскільки в цьому випадку відразу кілька компонентів функціонального базису читання виявляються дезорганізованими.

За даними різних авторів, дислексія виявляється у 3-10% учнів віком 7-9 років (Р. Беккер, О. Корнєв, В. Hallgren, Р. Ott та ін.).

Висока поширеність порушень читання у молодших школярів, недостатня ефективність логопедичної роботи, спрямованої на виявлення, попередження та корекцію зазначених розладів, найчастіше зумовлюють серйозні труднощі навчання загалом і перешкоджають повноцінному

оволодінню дітьми академічними знаннями.

У зв'язку з цим особливої актуальності набуває проблема виявлення схильності до дислексії у дітей дошкільного віку (І. Садовнікова, Є. Соботович, Л. Спірова, Л. Тенцер, О. Токарева, В. Тарасун, Н. Чередніченко, М. Шеремет, А. Ястребова Т. Філічова та ін.). Для вирішення цієї проблеми необхідно розробляти спеціальні комплексні програми обстеження дошкільників, спрямовані на виявлення групи ризику виникнення дислексії (О. Корнєв, N. Badian, L. Bradley, P. Bryant, P. Gardner, V. Hornsby, T. Miles, P. Ott, M. Snowling та ін.). Комплексність таких програм має полягати в тому, що в них слід включати дослідження як вербальних, так і невербальних функцій, що лежать в основі навичок читання. Відомості про сформованість будь-яких окремих показників психічного розвитку дитини, як правило, не дозволяють достовірно оцінити стан функціонального базису читання. У той же час комплексне вивчення у дошкільників рівня розвитку зазначених функцій допоможе виявити групу ризику виникнення дислексії та обґрунтовано використовувати адекватні пропедевтичні заходи для надання допомоги кожній дитині (О. Корнєв, Р. Лалаєва, І. Садовнікова).

Таким чином, на сьогодні потребам практики дошкільних та шкільних освітніх закладів відповідає створення науково обґрунтованих комплексних діагностичних методик, спрямованих на виявлення дітей групи ризику виникнення дислексії. Однак досі таких методик практично немає. Ця суперечність визначила проблему дослідження: як можна виявити в дитини схильність до дислексії на початок навчання читання? У рамках цієї проблеми було обрано тему: «Передумови виникнення дислексії у дітей дошкільного віку».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Магістерське дослідження виконано відповідно до науково-дослідної теми кафедри логопедії та спеціальних методик факультету спеціальної освіти, психології і соціальної роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка «Інноваційні технології в дослідженні і

розвитку дітей з порушеннями інтелекту та мовлення в сучасних умовах становлення спеціальної та інклюзивної освіти».

Мета дослідження – створити науково обґрунтовану комплексну методику обстеження мовлення, слухо-мовленнєвої пам'яті та низки невербальних психічних функцій у дітей дошкільного віку, спрямованої на виявлення групи ризику виникнення дислексії.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні **завдання:**

1. Провести дослідження мовлення, слухо-мовленнєвої пам'яті та деяких невербальних психічних функцій у дітей дошкільного віку, які відвідують підготовчі до школи групи загального типу та групи дітей з порушеннями мовлення, для виявлення факторів ризику виникнення дислексії.

2. Провести кореляційний аналіз даних про стан усного мовлення, слухо-мовленнєвої пам'яті та деяких невербальних психічних функцій з даними про рівень сформованості навички читання.

3. Визначити, які з порушених вербальних та невербальних функцій є значущими для виникнення дислексії.

4. Розробити методику обстеження мовлення, слухо-мовленнєвої пам'яті та низки невербальних психічних функцій виявлення групи ризику виникнення дислексії.

Об'єкт дослідження – особливості формування мовлення, слухо-мовленнєвої пам'яті та низки невербальних психічних функцій, які забезпечують становлення навички читання, в дітей групи ризику виникнення дислексії.

Предмет дослідження – психолого-педагогічна технологія виявлення схильності до дислексії у дітей дошкільного віку.

Гіпотеза дослідження полягала в тому, що комплексне вивчення мовлення, слухо-мовленнєвої пам'яті та ряду невербальних психічних функцій у дошкільників дозволяє виявити групу ризику виникнення дислексії.

Методи дослідження. Для досягнення мети застосовувались методи теоретичного та емпіричного дослідження:

- *теоретичні:* аналіз, синтез, порівняння, узагальнення наукової літератури з досліджуваної проблеми, метод моделювання та ін.;
- *емпіричні:* аналіз педагогічної та медичної документації; експериментальний метод, що включає тестування, що констатує психолого-педагогічний експеримент;
- *математичні:* кількісний та якісний аналіз отриманих результатів.

База дослідження. Дослідження проводилось протягом 2022-2023 н.р. у закладі дошкільної освіти № 15 «Джерельце» м. Кам'янець-Подільський та ЗДО №16 «Вишиванка» м. Кам'янець-Подільський.

Методологічними основами дослідження були положення філософії та психології про мову як найважливіший засіб спілкування та пізнання (Л. Виготський, О. Лурія), концепція мовної діяльності як складної системної функціональної єдності (Л. Виготський, М. Жінкін, О. Леонт'єв, О. Лурія); фундаментальні науково-теоретичні нейрофізіологічні та нейропсихологічні положення про системну організацію вищих психічних функцій (П. Анохін, Л. Виготський, О. Лурія); принципи загальної та спеціальної психології та педагогіки про єдність мовного та психічного розвитку, комплексний підхід до його вивчення (Б. Анан'єв, П. Блонський, Л. Виготський, О. Запорожець, О. Леонт'єв, О. Лурія, С. Рубінштейн).

Наукова новизна дослідження:

- науково обґрунтовано комплексний підхід до проблеми виявлення схильності до дислексії у дошкільників;
- виявлено та доведено кореляційний зв'язок між рівнем розвитку у дітей мовлення, слухо-мовленнєвої пам'яті, ряду невербальних психічних функцій та успішністю оволодіння ними навичкою читання;
- виявлені та представлені відмінні особливості формування усного мовлення, слухо-мовленнєвої пам'яті та ряду невербальних психічних функцій, що лежать в основі процесу читання, у дошкільників з різним

ступенем схильності до дислексії;

- розроблено та запропоновано бальну оцінку рівня розвитку компонентів мовлення, слухо-мовленнєвої пам'яті та ряду невербальних психічних функцій у дітей дошкільного віку, що сприяє визначенню ступеня сформованого функціонального базису читання.

Теоретична значущість дослідження:

- поставлено та досліджено проблему комплексного підходу до виявлення схильності до дислексії у дошкільників з урахуванням сучасного розуміння особливостей формування процесу читання;

- розширено теоретичні уявлення про патогенетичні механізми дислексії, що сприяє розробці ефективніших прийомів діагностики, попередження та корекції порушень читання.

Практична значущість дослідження:

- модифіковані та апробовані методи обстеження вербальних та невербальних психічних функцій у дошкільників, що зумовлює підвищення ефективності їх застосування;

- розроблено та обґрунтовано комплексну діагностичну методику, спрямовану на виявлення дошкільників, що належать до групи ризику виникнення дислексії.

Результати дослідження знайшли застосування у логопедичній практиці дошкільних та шкільних освітніх закладів.

Матеріали дослідження можна використовувати у діагностичних цілях; для роботи логопедів в умовах дошкільних та шкільних закладів; у навчальному процесі ЗВО; у системі підвищення кваліфікації логопедів; у подальших наукових дослідженнях, спрямованих на вивчення мовних порушень у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

Апробація результатів дослідження. Основні положення роботи обговорювалися та отримали схвалення на *IX Міжнародної науково-практичної конференції* «Актуальні проблеми експериментальної психології: досвід та перспективи» на пошану професора Шинкарюка А.І., 26 жовтня 2023

р., м. Кам'янець-Подільський, Україна; *IX Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми сучасної психології: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень молодих науковців»* 17 листопада 2023 р., м. Кам'янець-Подільський, Україна

Публікації. Основні результати дослідження висвітленні у тезах:

1. А.В. Сімко, К.А. Ревурко Виявлення схильності до дислексії у дошкільників. Актуальні проблеми експериментальної психології : досвід та перспективи (на пошану професора Шинкарюка А.І.) : Матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції / за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В., 2023. С. 123–127.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Повний обсяг роботи складає 96 сторінок.

ВИСНОВКИ

Результати проведеного дослідження дозволяють сформулювати такі основні висновки:

1. Комплексне обстеження усного мовлення, слухо-мовленнєвої пам'яті та ряду невербальних психічних функцій, що лежать в основі становлення навички читання, у дошкільників дозволило виявити фактори ризику виникнення дислексії.

2. Специфічні порушення читання (дислексія) були виявлені у досліджуваних, які виховувалися як у дитячих садках загального типу, так і в дитячих садках для дітей з порушеннями мовлення.

3. У більшості дітей з дислексією недоліки читання статистично достовірно корелювали з комплексом порушень мовлення, слухо-мовленнєвої пам'яті та низки невербальних психічних функцій.

4. Для виявлення групи ризику з дислексії необхідно проводити ретельне комплексне обстеження найбільш значущих показників: зв'язного монологічного мовлення, словникового запасу, словотвору, граматичного ладу мови, фонематичного сприйняття, навичок аналізу різних мовних одиниць, фонематичного синтезу, слухо-мовленнєвої пам'яті, зорового гнозису.

5. Спеціальна методика обстеження мовлення, слухо-мовленнєвої пам'яті та низки невербальних психічних функцій у дошкільників сприяє своєчасному виявленню дітей групи ризику виникнення дислексії, що дозволяє здійснити адекватні пропедевтичні заходи, спрямовані на попередження специфічних порушень читання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ананьев Б.Г. Анализ трудностей в процессе овладения детьми чтением и письмом. Известия АПН РСФСР. 1955. Вып. 70. С. 105–149.
2. Андрущенко В., Бондар В. Модернізація педагогічної освіти відповідно до викликів ХХІ століття. Вища освіта України. 2009. №4. С.17–23.
3. Ахутина Т.В. Нарушения письма: диагностика и коррекция. Актуальные проблемы логопедической практики. Санкт Петербург : «Акционер и К°», 2004. С. 225–246.
4. Бадер В.І. Взаємозв'язок у розвитку усного і писемного мовлення молодших школярів : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. д-ра пед.. наук; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2004. 36 с.
5. Барищук Г.С. Усунення вад читання. Дидактичний матеріал. Київ : Навчальна книга, 2003. 40 с.
6. Блінова В.В., Коноваленко С.В. Дидактичний матеріал для подолання вад читання у дітей. Київ : Благовіст, 2014. 196 с.
7. Вашуленко М.С. Концепція мовної освіти в Україні. Рідна школа. 2014. № 9. С. 71–77.
8. Визель Т.Г. Нарушения чтения и письма у детей дошкольного и младшего школьного возраста. Москва : Астрель, 2015. 128 с.
9. Выготский Л.С. Мышление и речь. Собр. соч. : В 6-ти тт. Т. 2. Москва : Просвещение, 1982. С. 53–61.
10. Выготский Л.С. Предыстория развития письменной речи. Собр. соч.: В 6-ти тт. Т. 3. Москва : Просвещение, 1983. С. 117–200.
11. Гаврилова Н.С. Порушення фонетичного боку мовлення у дітей: монографія. Кам'янець-Подільський : Друк-Сервіс, 2011. 200 с.
12. Гаврилова Н.С. Класифікації порушень мовлення. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Сер. соціально-педагогічна. Вип. ХХ : у 2-х ч., ч.1 / за ред. О.В. Гаврилова, В.І. Співака. Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2012. С. 293–315.

13. Голуб Н.М. Дидактичні матеріали з корекції та розвитку писемного мовлення учнів молодшого шкільного віку : навчально-методичний посібник. Ч. 1. Вид. 1-е. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2014. 384 с.
14. Голуб Н., Голуб В. Формування корекційно-розвивального середовища для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку в умовах інклюзивного навчання. Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи. Вип. 1(3), ч. 1, 2020. С.40–48.
15. Гопиченко Е.М., Соботович Е.Ф. Фонетические ошибки в письме умственно отсталых учащихся младших классов. Нарушения речи и голоса у детей и взрослых. Москва, 1979. С. 83–99.
16. Данилавичюте Э.А. Изучение трудностей овладения чтением дошкольниками с ОНР (психолингвистический аспект). Практическая психология и логопедия. 2005 № 3. С. 5–9.
17. Е.А. Данілавічюте. Теорія і практика сучасної логопедії : збірник наукових праць. Вип. 3. Київ : Актуальна освіта, 2006. С. 119–135.
18. Державний стандарт початкової освіти (затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87)
19. Ефименкова Л.Н. Коррекция устной и письменной речи учащихся начальных классов. Москва : Просвещение, 1991. 224 с.
20. Егоров Т.Г. Психология овладения навыком чтения. Москва : Изд-во АПН РСФСР, 1953. С. 6–41.
21. Жайворонок В.В. Лексична підсистема мови і значення мовних одиниць. Мовознавство, 2019. № 6. С. 32–46.
22. Жинкин Н.И. Речь как проводник информации. Москва : Наука, 1982. С. 83–115.
23. Запорожец А.В. Избранные психологические труды. Москва : Педагогика, 1986. С. 201–210.
24. Заплатна С.М. До проблеми логопедичної діагностики дітей із порушенням мовленнєвого розвитку. Теорія і практика сучасної логопедії. Київ, 2015. Вип. 2. С. 5–64.
25. Засенко В., Колупаєва А. Діти з особливими потребами: пріоритетні напрями державної політики України в галузі освіти, соціального захисту й

охорони здоров'я. Особлива дитина : навчання і виховання. 2014. № 3 (71). С. 20–29.

26. Ільяна В.М. Попередження дислексій у дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку : навчально-методичний посібник. 2020.

27. Калинина И.Л. Учим детей читать и писать. Москва : Флинта, 2018. 64 с.

28. Калмикова Л.О. Формування мовленнєвих умінь і навичок у дітей : психологічний та лінгвістичний аспекти : навч. посіб. для студ. ВНЗ. Київ : НМЦВО, 2013. 300 с.

29. Каше Г.А. Подготовка к школе детей с недостатками речи : пособие для логопеда. Москва : Просвещение, 2005. С. 82–88.

30. Кондратенко Л.О., Прищепа О.Ю. Технології попередження дислексії. Київ : Главник, 2015. 284 с.

31. Кондукова С.В. Шеремет М.К. Фізіологічні і психологічні передумови мовленнєвого розвитку в нормі та патології. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Випуск 27. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. С. 5–7.

32. Корнев А.Н. Нарушения чтения и письма у детей. Санкт-Петербург: ИД «МиМ», 1997. 286 с.

33. Лалаева Р.И. Диагностика и коррекция нарушений чтения и письма у младших школьников : учебно-методическое пособие. Санкт-Петербург : Союз, 2013. 221 с.

34. Лалаева Р.И. Логопедическая работа в коррекционных классах. Москва : Гуман. изд. центр ВЛАДОС. 2008. 224 с.

35. Лалаева Р.И. Нарушение процесса овладения чтением и письмом у младших школьников. Диагностика и коррекция. Ростов на Дону: «Феникс», Санкт-Петербург : «Союз», 2014. 224 с.

36. Лалаева Р.И. Нарушения речи и их коррекция у детей с задержкой психического развития : учебное пособие для студентов высших учебных заведений. Москва : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2014. 303 с.

37. Ласточкина О.В. Диагностика зв'язного мовлення у дітей із тяжкими порушеннями мовлення засобом пізнавальних знань. Особлива дитина:

навчання та виховання. 2016. № 1. С. 47–53.

38. Левина Р.Е. Недостатки чтения и письма у детей. Москва : Учпедгиз, 1940. 72 с.

39. Лозович О.Д., Тур Р.Й. Психокорекційна робота в логопедичній практиці : методичні рекомендації. Херсон : РІПО, 2003. С. 64–73.

40. Лурия А.Р. Письмо и речь : учебн. пособие для студентов высш. учеб. заведений. Москва : Издательский центр, 2002. С. 281–287.

41. Лурия А.Р. Мозг человека и психические процессы. Москва : Изд-во АПН РСФСР, 1963. 476 с.

42. Мартиненко І.В. Сучасні підходи до класифікації мовленнєвих порушень у дітей та дорослих. *Хрестоматія з логопедії : навчальний посібник*. За ред. М.К. Шеремет. Київ : «Книга-плюс», 2019. С. 29–35.

43. Мартиненко І.В., Козачук Л.П. Інноваційні підходи в логопедичній роботі з безмовленнєвими дітьми. *Корекційна педагогіка. Вісник Української асоціації корекційних педагогів*. 2017. №1. С. 18–25.

44. Марченко І.С. Спеціальна методика початкового навчання української мови (логопедична робота з корекції порушення порушень мовлення у дошкільників) : навчальний посібник для студ. вищих педагогічних навчальних закладів. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2010. 288 с.

45. Методика виявлення речевих порушень у дітей и диагностика их готовности к школьному обучению. Київ : ПП «Компанія «Актуальна освіта», 1998. 127 с.

46. Методичний посібник з навчання грамоти дітей шостого, сьомого років життя. Київ : Нора принт, 2003. С. 72–76.

47. Методичні рекомендації щодо усного і писемного мовлення молодших школярів (норми оцінювання знань, умінь і навичок). Київ : Магістр. 2020. 85 с.

48. Пентиліук М.І. Основні аспекти навчання рідної мови. Початкова школа. 2017. № 4. С. 23–27.

49. Садовникова И.Н. Нарушения письменной речи и их преодоление у младших школьников. Москва : Гуманит. изд. центр «ВЛАДОС», 1997. 255 с.

50. Сєдих Н.О. Вчимося писати й говорити правильно. Поради логопеда. Харків : Вид. група «Основа», 2007. С. 107–111.
51. Соботович Є.Ф. Критерії оцінювання мовленнєвого розвитку дитини (у його лексичній ланці) на різних вікових етапах. Нормативні показники мовленнєвого розвитку (у його граматичній ланці) дитини дошкільного віку. Дефектологія. 2003. №2. С. 2–11.
52. Соботович Є.Ф. Нормативні показники мовленнєвого розвитку (в його фонетико-фонематичній ланці) дітей дошкільного віку. Дефектологія. 2002. № 3. С. 2–5.
53. Соботович Є.Ф. Порухення мовного розвитку в дітей та шляхи їх корекції. Київ : ІСДО, 1995. 204 с.
54. Соботович Є.Ф. Психолінгвістична періодизація мовленнєвого розвитку дитини (формування лексичної сторони мовлення). Дефектологія. 2009. №1. С. 11–16.
55. Соботович Є.Ф. Структура мовленнєвої діяльності і механізми її формування. Київ : ІЗМН, 2007. 44 с.
56. Спинова Л.Ф. Особенности звукового анализа у детей с недостатками речи. Москва : Изд-во АПН РСФСР, 1957. 55 с.
57. Спрингер С, Дейч Г. Левый мозг, правый мозг. Москва : Мир, 1983. 253 с.
58. Тарасун В.В. Когнітивна діяльність логопеда: стадії обробки інформації, форми представлення і прийняття рішення. *Наук. вісник Миколаївського ДУ ім. О. Сухомлинського*: зб. наук. праць. Миколаїв, 2016. Вип.1.46 (107). с. 89–95.
59. Тищенко В.В. Логопедична тераностика: концепт нового напрямку діагностики та корекції мовленнєвих порушень. Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки). 2016. № 7.
60. Тенцер Л.В., Чередніченко Н.В. Практична реалізація наукових принципів корекційного логопедичного впливу на дітей із порушеннями писемного мовлення. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. 2012. Вип. 21. С. 172–178.
61. Хватцев М.Е. Предупреждение и устранение недостатков речи:

пособие [для логопедов, пед. вузов и родителей]. Санкт-Петербург : Дельта КАРО, 2004. 272 с.

62. Хілько А.С. Навчальний посібник по неврологічних основах логопедії. Слов'янськ: СДП, 2004. С. 58–63.

63. Цветкова Л.С. Нейропсихология счета, письма, чтения: нарушение и восстановление. Москва : Юристъ, 2007. 256 с.

64. Цейтлин С.Н. Язык и ребёнок. Лингвистика детской речи. Москва, 2000. 126 с.

65. Чередніченко Н. В. Типи та механізми дисграфічних помилок у писемному мовленні молодших школярів. Логопедія. 2012. № 2. С. 94–102.

66. Эльконин Д.Б. Как учить детей читать. Москва : Знание, 1991. 80 с.

67. Aaron P.A. Is there a visual dyslexia? *Annals of Dyslexia*, 1993, Vol. 43. P. 110–124.

68. Annett V. A classification of hand preference by association analysis. *Brit. J. of Psychol.*, 1970, Vol. 61. P. 303–321.

69. Badian N.A. The prediction of good and poor reading before Kindergarten entry : A nine year follow-up. *Journal of Learning Disabilities*, 1988, Vol. 21. P. 98–123.

70. Benton A.L. Dyslexia in relation to form perception and directional sense. *Reading Disability*. Baltimor, 1962. P. 81–101.

71. Bradley L., Bryant P.E. Categorising sounds and learning to read. A causal connection. *Nature*, 1983, Vol. 301. P. 419–421.

72. Brady S., Fowler A., Stone B., Winburg N. Training phonological awareness: A study with inner-city Kindergarten children. *Annals of Dyslexia*, 1994, Vol. 44. P. 26–59.

73. Bryden M.P. Laterality effects in dichotic listening relation with handedness and reading ability in children. *Neuropsychologia*, 1970, Vol. 8, № 7. P. 239 –247.

74. Catts H.W. Defining dyslexia as a developmental language disorder. *Annals of Dyslexia*, 1989, Vol. 39. P. 50–64.

75. Coren S. The lateral preference inventory for measurement of handedness, footedness, eyedness and earedness: Norms for young adults. *Bull. Psychonom. Soc*,

1993, Vol. 31, № 1. P. 48–63.

76. Denckla M.B., Rudel R.G. Dyslexia differentiated from other learning disabilities. *Neuropsychologia*, 1976, Vol. 14. P. 471–479.

77. Dyslexia. Early Help Better Future. A Guide to the Early Recognition of Dyslexia. The British Dyslexia Association. 98 London Road. Reading. P. 3–13.

78. Ellis A.W. *Reading, Writing and Dyslexia : A Cognitive Analysis*. Lawrence Erlbaum Associates Ltd, Hove. 1993. P. 34–45.

79. Farah M.J., Wallace M. Pure alexia as a visual impairment: A reconsideration. *Cogn. Neuropsychol.*, 1991, Vol. 8(3/4). P. 313–334.

80. Friedman R., Alexander M.P. Pictures, Images and pure alexia: A case study. *Cogn. Neuropsychol.*, 1984, Vol. 9. P. 1–23.

81. Galaburda A.M., Sherman G.F., Rosen G.D. The neural origin of developmental dyslexia: Implications for medicine, neurology and cognition. *From Reading to Neurons*. Educators Publishing Service Inc., Cambridge MA, 1989. C 337–388.

82. Gardner P. *Diagnosing dyslexia in the classroom : A three stage model*. ZDyslexia Matters. Whurr Publishers Ltd, London. 1994. P. 10–45.

83. Hallgren B. Specific dyslexia ('congenital word-blindness'): A clinical genetic study. *Acta Psychiatrica et Neurologica Scandinavica Supplement*, 1950, Vol. 65. P. 1–287.

84. Hornsby B. Early identification and remediation. *Dyslexia Contact*, 1993, Vol. 12(2). P. 12–15.

85. Lundberg I., Frost J., Petersen O.-P. Effects of an extensive program for stimulating phonological awareness in pre-school children. *Reading Research Quarterly*, 1988, Vol. 33. P. 263–284.

86. Matejcek Z., Sturma J. Language structure, dyslexia, and remediation: the Czech perspective. *Dyslexia: its neuropsychology and treatment*. New York : Chichester, 1986. P. 203–214.

87. Miles T.R., Miles E. *Teaching Needs of Seven Year Old Dyslexic Pupils*. Department for Education and Science, London, 1984. P. 40–57.

88. Nicolson R.I., Fawcett A.J. Balance, phonological skill and dyslexia: Towards the Dyslexia Early Screening Test. *Dyslexia Review*, 1995, Vol. 7(1). P. 8–11.

89. Ott P. How to Detect and Manage Dyslexia. Biddies Ltd, London, 1997. P. 1–100, 230–256, 331–341.
90. Richardson S.O. Specific developmental dyslexia: Retrospective and prospective views. *Annals of Dyslexia*, 1989. Vol. 39. P. 3–24.
91. Rudel R.G. The definition of dyslexia : Language and motor deficits. *Dyslexia : A Neuroscientific Approach to Clinical Evaluation*. Boston: Little Brown, 1985. P. 43–50.
92. Satz P. Cerebral dominance and reading disability: An old problem revisited. *The neuropsychology of learning disorders: Theoretical approaches*. Baltimore: Univ. press, 1976. P. 273–294.
93. Singleton C, Thomas K., Leedale R. Final report on the Humberside Early Screening Research Project. Dyslexia Computer Resource Centre, University of Hull, 1996. P. 3–15.
94. Snowling M.J. Phonemic deficit in developmental dyslexia. *Psychological Research*, 1981, Vol. 43. P. 219–234.
95. Thomson M.E. *Developmental Dyslexia : Its Nature, Assessment and Remediation*. London : Edward Arnold, 1984. P. 15–23.
96. Wagner R., Torgesen J. The nature of phonological processing and its causal role in the acquisition of reading skill. *Psychological Bulletin*, 1987, Vol. 101. P. 192–212.
97. Witelson S. Developmental Dyslexia; Two right Hemispheres and None Left. *Science*, 1977, Vol. 195. P. 309–311.
98. Zahalcova M., Vrzal V., Kloboukova E. Genetical investigations in dyslexia. *J. med. Genet*, 1972. Vol. 9, № 1. P. 48–52.
99. Zangwill O.L. *Cerebral domination its relation to psychological function*. London, 1960. P. 34–43.